

AUGUSTYN Z HIPPONY

KAZANIA  
NA BOŻE NARODZENIE  
I OBJAWIENIE PAŃSKIE

Przekład, wprowadzenie i objaśnienia

MATEUSZ STRÓŻYŃSKI

Kęty 2019  
WYDAWNICTWO  
MAREK DEREWIECKI

## PODSTAWA TŁUMACZENIA

*Patrologia Latina*, ed J. P. Migne (1841–1855), vol. 38, ss. 773–775, 997–1003, 1007–1021, 1026–1037, vol. 39, ss. 1657–1659, 1663–1666; *Stromata Patristica et Mediaevalia* 1 (1950) 74–76; *Miscellanea Augustiniana* 1, 209–211; *Revue des Études Augustiniennes* 26 (1980) 70–72; *Revue Benedictine* 79 (1969) 124–128; *Saint Augustin et la Bible*, Paris 1986, 77–79; *Revue Benedictine* 98 (1988) 12; *Vingt-six sermons au peuple d'Afrique*, ed. F. Dolbeau, Paris 1996, 593–615.

© 2019 for the Polish translation by Mateusz Stróżyński

© 2019 for the Polish edition by Wydawnictwo Marek Derewiecki

Wydanie pierwsze

Recenzja: dr Rafał Toczko

Przekład, wprowadzenie i objaśnienia: Mateusz Stróżyński

Korekta: Teresa Dziemińska

Skład tekstu i projekt okładki: Aurea Press

Druk i oprawa: Pasaż sp. z o.o.

ul. Rydlówka 24

30-363 Kraków

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**ISBN 978-83-66315-15-0**

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: [wydawnictwo@derewiecki.pl](mailto:wydawnictwo@derewiecki.pl)

Księgarnia: [www.derewiecki.pl](http://www.derewiecki.pl)

Dystrybucja: tel. 502637305

## SPIS TREŚCI

|                                                                |    |
|----------------------------------------------------------------|----|
| Wprowadzenie .....                                             | 7  |
| Czasy Augustyna .....                                          | 7  |
| Początek końca: upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie ..... | 7  |
| Kościół wobec pogańskiej filozofii i kultury .....             | 11 |
| Herezje, sobory i dogmaty .....                                | 14 |
| Życie Augustyna .....                                          | 19 |
| Młodość, retoryka i manicheizm .....                           | 19 |
| Odkrycie neoplatonizmu .....                                   | 25 |
| Nawrócenie, chrzest i powrót do Afryki .....                   | 27 |
| Augustyn biskupem: polemiki z heretykami .....                 | 29 |
| Kazania Augustyna .....                                        | 31 |
| Augustyn-kaznodzieja .....                                     | 31 |
| Biblia Augustyna .....                                         | 35 |
| Interpretacja alegoryczna .....                                | 37 |
| „Bliźniacze uroczystości” .....                                | 41 |
| Uwagi bibliograficzne .....                                    | 48 |
| 1. Tłumaczenia kazań na język polski .....                     | 48 |
| 2. Podstawa tłumaczenia .....                                  | 48 |
| 3. Bibliografia .....                                          | 49 |

## KAZANIA

### NA BOŻE NARODZENIE I OBJAWIENIE PAŃSKIE

|                       |    |
|-----------------------|----|
| BOŻE NARODZENIE ..... | 53 |
| Kazanie 184 .....     | 55 |
| Kazanie 185 .....     | 58 |
| Kazanie 186 .....     | 61 |
| Kazanie 187 .....     | 64 |
| Kazanie 188 .....     | 69 |
| Kazanie 189 .....     | 72 |
| Kazanie 190 .....     | 75 |
| Kazanie 191 .....     | 79 |
| Kazanie 192 .....     | 82 |

|                              |         |
|------------------------------|---------|
| Kazanie 193 .....            | 85      |
| Kazanie 194 .....            | 88      |
| Kazanie 195 .....            | 91      |
| Kazanie 196 .....            | 94      |
| Kazanie 196A .....           | 97      |
| Kazanie 369 .....            | 101     |
| Kazanie 370 .....            | 104     |
| Kazanie 140 .....            | 107     |
| <br>OBJAWIENIE PAŃSKIE ..... | <br>113 |
| Kazanie 199 .....            | 115     |
| Kazanie 200 .....            | 118     |
| Kazanie 201 .....            | 122     |
| Kazanie 202 .....            | 126     |
| Kazanie 203 .....            | 129     |
| Kazanie 204 .....            | 131     |
| Kazanie 204A .....           | 134     |
| Kazanie 373 .....            | 135     |
| Kazanie 374 .....            | 138     |

# WPROWADZENIE

## CZASY AUGUSTYNA

### POCZĄTEK KOŃCA: UPADEK CESARSTWA RZYMSKIEGO NA ZACHODZIE<sup>1</sup>

Jest koniec sierpnia 430 roku. W portowym mieście rzymskiej prowincji Numidia, w Hipponie (łac. *Hippo Regius*, dzisiaj Annaba w Algierii), umiera Aureliusz Augustyn, biskup tego miasta, jedna z najznamienszych postaci późnego antyku i z pewnością najbardziej wpływowy autor chrześcijański na Zachodzie przed św. Tomaszem z Akwinu. Hippona jest oblężona przez wojska Wandalów – germańskiego plemienia, którego wodzem jest Genzeryk, władca tyleż wybitny, co pozbawiony skrupułów. Ćwierć wieku później Wandalowie przez dwa tygodnie będą plądrować Rzym, grabiąc i wywożąc stamtąd systematycznie dzieła sztuki i wszystkie wartościowe przedmioty, co zyska im na stałe niesławną obecność w języku potocznym. Tymczasem są od roku w trakcie podboju Afryki Północnej. Miasto głoduje, ludzie są przerażeni, na co zapewne nie miał wpływ ma fakt, że Wandalowie nie są katolikami, ale arianami i ich panowanie, jak się można było spodziewać po ich dotychczasowych dokonaniach w północnej Afryce, oznaczać będzie nie tylko łupienie ludności, ale i okrutne represje wobec Kościoła.

Augustyn spoczywa na łóżku, wpatrując się w tekst psalmów pokutnych, które polecił wypisać na ścianach swojego pokoju. Być może, jego wzrok pada na Psalm 51, który tak dobrze oddaje wkład tego Ojca Kościoła, nazywanego później Doktorem Łaski, w teologię zachodniego chrześcijaństwa: „Oto zrodzony jestem w przewinieniu i w grzechu poczęła mnie matka...” (Ps 51, 7). Nie tylko w swoich czasach, ale i później Augustyn

---

<sup>1</sup> Spośród wielu opracowań na temat ostatnich dwóch wieków istnienia Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie i historii Kościoła w tej epoce, podczas pisania najbardziej korzystałem z dwóch opracowań: Marii Jaczynowskiej (*Dzieje Imperium Romanum*, Warszawa 1995) oraz Ewy Wipszyckiej (*Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994).

będzie budził wzburzenie za nieustępliwe głoszenie nauki o tym, co nazwał „grzechem pierworodnym”, a co było, jego zdaniem, chorobą, którą zarażamy się w momencie poczęcia i która upośledza naszą naturę do tego stopnia, że bez pomocy Bożej łaski nie jesteśmy w stanie uczynić nic dobrego. Ta nauka Augustyna o grzechu zdobydzie mu wielu przeciwników i sprawi, że trudno będzie dostrzegać w nim równie wielkiego wielbiciela Bożej dobroci i chwały, jaśniejącej w Jego miłosierdziu.

Dnia 28 sierpnia 430 roku Augustyn ma już całe swoje życie za sobą, a przed sobą stulecie historii, którą nieodwołalnie ukształtował. Jego stolica biskupia i cała rzymska Afryka, kraj, w którym urodził się, wychował i z którego był dumny, są skazane na to, by wpaść w ręce barbarzyńców. Przez ostatnie dziesięciolecie swego życia Augustyn patrzył również na upadek zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego, którego ostateczna agonia miała nastąpić kilkadziesiąt lat później, ale czasy, w jakich biskup Hippony przyszedł na świat, żył i działał, miały być – jeśli nie czasem końca Imperium, to z pewnością – początkiem końca. Nie był to jednak pospieszny koniec. Państwo, które przetrwało zdumiewająco długi czas, w porównaniu do innych imperiów starożytnych, umierało powoli i, ostatecznie, tylko jego zachodnia część miała ulec dezintegracji. Od II wieku n.e. na granice Imperium na Renie i Dunaju napierały nieustannie plemiona barbarzyńców, a nad Eufratem i Tygrysem trwały wojny z potężnym imperium perskich Sasanidów. Wewnątrz zaś przez Cesarstwo przetaczały się kryzysy i ekonomiczne fale przemian społecznych i politycznych, niszczące epidemie. Ono zaś trwało, a w IV wieku, w stuleciu, w którym narodził się Augustyn, miało jeszcze na jakiś czas zabłysnąć refleksami dawnej chwały.

Przyszły biskup Hippony przyszedł na świat w 354 roku, w Cesarstwie wolnym od prześladowań Kościoła, które wcześniej okresowo nań spadały – na ów „nowy i złowrogi zabobon”, jak go nazwał rzymski historyk Swetoniusz<sup>2</sup>. Od 305 roku współrządcą Rzymu został trzydziestotrzyletni Konstantyn, który później zyskał przydomek „Wielki”. Był on dla chrześcijan władcą szczególnym, gdyż zakończył okres represji wobec chrześcijaństwa, wydając w 313 sławny edykt mediolański, nakazujący tolerancję religijną<sup>3</sup>.

---

<sup>2</sup> Swetoniusz, *Żywoty cesarów: Neron* 16.2.

<sup>3</sup> Na Wschodzie, gdzie panował Licyniusz, represje trwały jeszcze przez jakiś czas, do momentu, gdy Konstantyn pokonał swego współrządcę i objął niepodzielną władzę w całym Imperium w 324 roku.

Kilka miesięcy wcześniej przeżył nawrócenie. Przed bitwą 24 października 312 roku przy Moście Mulwiskim (kilka kilometrów od Rzymu), w której miał zwyciężyć swego rywala do tronu, Maksencjusza, otrzymał widzenie we śnie, które zapewne przyczyniło się do jego nawrócenia. Autorzy starożytni przekazują różne wersje tego, co Konstantyn zobaczył. Zgodnie z popularną tradycją miał usłyszeć „W tym znaku zwyciężysz...” i związać swe losy z krzyżem Chrystusa.

Po śmierci Konstantyna Wielkiego Imperium Rzymskie nadal targane było zarówno konfliktami wewnętrznymi, jak i walką z nieprzyjaciółmi atakującymi jego granice. Zgodnie z reformami ustrojowymi cesarza Dioklecjana, Rzymem miało rządzić jednocześnie czterech cesarzy, dwóch na Zachodzie i dwóch na Wschodzie. W IV wieku w praktyce rządziło zwykle przynajmniej dwóch, a niekiedy tylko jeden władca. Niemal co kilka lat pojawiali się też uzurpatorzy, często obwoływani cesarzami przez wojsko, z którymi prawowici władcy musieli toczyć niszczące kraj wojny domowe. W tych czasach nierzadko cesarze rzymscy byli po prostu mordowani lub ginęli w bitwach i ucieczkach po przegranych starciach. W latach siedemdziesiątych IV wieku plemię Hunów zaczęło przesuwac się na zachód i zniszczyło po drodze państwa Ostrogotów i Wizygotów istniejące na terenie dzisiejszej Ukrainy. Ucieczka Germanów wywołała coś, co dziś nazwalibyśmy zapewne „kryzysem migracyjnym”. Prerażeni gocy „uchodźcy” szukali schronienia w granicach Imperium i ostatecznie pozwolono im się w nim osiedlić. Byli jednak tak źle traktowani przez Rzymian, że wybuchła wojna Gotów z Imperium, w której cesarz Wschodu, Walens, poniósł straszliwą klęskę i śmierć w bitwie pod Adrianopolem w 378 roku. Germanie już nigdy nie opuścili granic Cesarstwa.

W latach 379–395 panował jeszcze jeden wybitny władca, który zyskał przydomek „Wielki” – Teodozjusz. Uczynił on chrześcijaństwo religią państwową w Rzymie i nasilił represje wobec pogan i heretyków. Przed śmiercią podzielił również oficjalnie Imperium na część zachodnią i część wschodnią – obydwie te części coraz bardziej różniły się pod względem językowym i kulturowym, a podział ten, który miał potem dotknąć boleśnie również Kościół, nasilał się coraz bardziej. Teodozjusz, a po jego śmierci wpływowi wódz Stylichon (pół-Wandal) i córka cesarza Gallia Placydia, próbowali ratować Imperium poprzez prowadzenie polityki pokojowego współistnienia Gotów i Rzymian. Wielu Germanów było zafascynowanych kulturą Rzymu i sądzono, że może dojść do wykształcenia się nowego gocko-rzymskiego

państwa. Niemniej jednak Stylichos został zamordowany w 408 roku, a kolejni władcy odnosili się do barbarzyńców niechętnie.

W roku 406 nowa fala Germanów przekroczyła Ren – Wandalowie, Swebowie, Burgundowie i Alamanowie wtargnęli w granice Imperium i już tam pozostali. Wizygoci pod wodzą Alaryka pustoszyli Italię, a 24 sierpnia 410 roku wkroczyli do Rzymu i przez trzy dni pustoszyli to miasto. Wywołało to powszechny wstrząs i przekonanie o nadchodzącym końcu świata. Pomimo że miasto Rzym nie było już wcale tak znaczące jak kiedyś, a stolicą był podówczas Mediolan, symbolika Wiecznego Miasta ciągle była żywa w sercach Rzymian. Poganie upatrywali w tym nieszczęściu kary bogów za to, że Imperium odwróciło się od nich w kierunku nowej religii. W ciągu ostatnich lat życia Augustyna na terenie zachodniego Cesarstwa zaczęły powstawać państwa germańskie. Cesarz Honoriusz, następca Teodozjusza, w drugiej dekadzie V wieku musiał zaakceptować powstanie w zasadzie niezależnego państwa Wizygotów na południu Galii (później mieli oni przenieść się do Hiszpanii, a Galia miała zostać zajęta przez Franków).

W tym czasie rywalizują o wpływy wybitni wodzowie i dostojnicy – Aecjusz (zwany „ostatnim Rzymianinem”), Feliks i Bonifacjusz. Ten pierwszy wyjdzie z tych zmagających zwycięsko, doprowadzając do zamordowania Feliksa w 430 roku. Niewiele wcześniej Bonifacjusz, zagrożony w swojej pozycji, zgadza się na wkroczenie Wandalów z Hiszpanii do Afryki Północnej lub nawet ich tam zaprasza. Sytuacja wymyka się całkowicie spod kontroli, ponieważ barbarzyńcy idą w kierunku Kartaginy, najbogatszego miasta Afryki Prokonsularnej, plądrując i prześladowując katolików. W 429 roku oblegają Hipponę. Tam umiera Augustyn, a Bonifacjusz toczy jeszcze z nimi walki przez kilka lat. W końcu, po zdobyciu Kartaginy w 439 roku, na północy Afryki powstaje zupełnie niezależne państwo Wandalów, które później zdobędzie również wielkie wyspy zachodniej części Morza Śródziemnego – Sycylię, Korsykę, przejściowo nawet Sycylię. Wpływy cesarzy w Italii trwać będą jeszcze przez jakiś czas, aż zakończy swe panowanie ostatni formalny władca Rzymu, chłopiec o imieniu takim, jakie nosił legendarny założyciel Wiecznego Miasta – Romulus, zwany „Auguścikiem” (*Augustulus* – „August” był najważniejszym tytułem władców Rzymu), którego od władzy odsunął barbarzyński wódz Odoaker w 476 roku.

Odoaker liczył zresztą, że będzie panował jako namiestnik cesarza Wschodu, ale kilkanaście lat później do Italii wkroczył, za zgodą cesarza, król Ostrogotów, Teodoryk, kładąc ostateczny kres państwowości



rymskiej na Półwyspie Apenińskim. Podczas gdy Cesarstwo Zachodnie upada, wschodnia jego część zachowuje integralność terytorialną. W roku 413 roku Antemiusz, opiekun młodocianego Teodozjusza II, buduje nowe mury wokół Konstantynopola, które miały chronić miasto i podległe mu krainy przez ponad 800 lat.

## KOŚCIÓŁ WOBEC POGAŃSKIEJ FILOZOFII I KULTURY

Czwarty wiek i pierwsza połowa wieku V to jednak okres wielkiego rozkwitu duchowego, intelektualnego i kulturowego chrześcijaństwa. W wieku IV i V osiąga kulminację proces budowania chrześcijańskiej teologii, który polegał przede wszystkim na zastosowaniu zdobyczy greckiej filozofii do zrozumienia i wyrażenia prawd objawionych w Jezusie Chrystusie i Piśmie Świętym. Może się to wydać banalne, ale do zrozumienia ówczesnych kontrowersji konieczne jest nieustanne pamiętanie o tym, że Biblia nie jest książką teologiczną ani filozoficzną. Nie zawiera żadnego spójnego wykładu na temat natury Boga, człowieka i świata, w którym on żyje. Przede wszystkim, w ogóle nie jest to „książka”, a na pewno – przeważnie nie była nią w starożytności. Do rzadkości bowiem należały fizyczne egzemplarze całości Pisma Świętego. Po grecku *biblia* oznacza po prostu „księgi” i tym też jest chrześcijańskie Pismo – zbiorem ksiąg o rozmaitej tematyce, gatunku, stylu, treści, powstałych w bardzo różnych czasach i w bardzo różnych językach (hebrajski, aramejski, grecki, potem – łacińskie przekłady z tych języków). Niekiedy Biblia opowiada mity podobne do mitów bliskowschodnich czy greckich (Księga Rodzaju), niekiedy przemawia językiem poezji (Psalmy, Pieśń nad pieśniami, księgi prorockie), niekiedy relacjonuje historię (księgi Królewskie, Machabejskie, Dzieje Apostolskie etc.), a niekiedy poucza, napomina i przestrzega (księgi tzw. mądrościowe, listy Nowego Testamentu). Można zatem głęboko i szczerze wierzyć w to, co powiedziane jest w Biblii, ale rozumieć to w bardzo różny sposób.

Autorzy chrześcijańscy przynajmniej od II wieku n.e. mieli świadomość wartości greckiej filozofii, która próbowała w sposób spójny opisać rzeczywistość poprzez pojęcia i argumenty, stosując narzędzia logiki. Chcąc wyjaśnić poganom, czym jest Ewangelia, sięgano więc po język filozofii, ale próbowano też posługiwać się myśleniem filozoficznym do korekty błędnych interpretacji wiary, które się niemal od początku pojawiały. Rzymski